

Virtutea unui program de cercetare: considerații despre natura politicii economice, cadrul instituțional și morală la Daniel Dăianu¹

Valentin Cojanu²

Aristotel prezintă virtutea ca o deprindere în căutarea măsurii juste, un exercițiu asumat în speranța că excesele vor fi suprimate, iar lipsurile recuperate. Un program de cercetare pare a fi reprezentarea exemplară a acestui tip de căutare virtuoasă în domeniul științific. El dă socoteală despre starea de fapt a domeniului teoretic și ne îndeamnă către o bună potrivire a elementelor sale constitutive.

Privind în urmă la lucrările adunate, putem spune că la Daniel Dăianu acest efort a ajuns la împlinire. Programul este prefigurat într-un studiu din 1987 prin introspecția unui mediu economic de penurie cronică caracterizat prin costuri de tranzacționare mari, unde destabilizarea și fricțiunea sistemului sunt puse pe seama rarității bunurilor publice precum „încrederea, loialitatea, onestitatea” ca instituții morale ale societății (Dăianu 1999, pp. 71, 155). În 1990, programul este asumat explicit prin căutarea acelor „segmente principale ale cunoașterii științifice consolidate” (Dăianu 1992, p. 7) în direcția teoretică a găsirii cauzelor unui deficit de performanță structural al unei economii. Tot atunci, conținutul acestui program este dezvăluit în detaliile sale prin constatarea, „la originea performanțelor economice diferite ale societăților naționale se află calitatea structurilor funcționale ale economiei (mecanismele economice), a politicilor economice, ‘șocurile’ – pozitive sau negative – provenite din mediul extern și, desigur, dotarea inițială cu resurse, inclusiv zestrea culturală” (Dăianu 1999, p. 85).

Așa se face că preferința pentru mersul științei economice a fost exprimată clar la Dăianu în favoarea a trei trasee de cercetare, anume politicile sau mecanismele de politică, instituțiile și opțiunea morală, descrise predominant pe fundalul crizelor de sistem, inclusiv al șocurilor externe. Cum remarcă Pilat (1998), este important că ne aflăm în fața nu atât a unei analize economice, cât mai ales a unei „filosofii înnoitoare” despre transformarea sistemelor economice, marcate de pragmatism: „[Dăianu] nu-și permite...un răspuns abstract, limitat la afirmarea unui set de opțiuni generale...nici nu se hazardează în a formula un răspuns concret, analitic...el se limitează la a desena conturul,

¹ Prezentare pregătită pentru colocviile SOREC, 19 februarie 2010

² Profesor, ASE București și editor *The Journal of Philosophical Economics* (cojanu@ase.ro)

fizionomia construcției cu soluții nu exhaustive, ci parțiale.” Arcul în timp se închide (pentru moment) cu o sinteză a principalelor contribuții în 2009 odată cu apariția *Capitalismul încotro?* (Dăianu 2009), perioadă înăuntrul căreia fiecărei preocupări i-au fost dedicate momente separate de dezbateri, reunite la jumătate de parcurs într-un alt volum de referință (Dăianu 1996).

Acest material încearcă să prezinte economia așa cum se vede ea din perspectiva acestui efort programatic de regândire științifică a disciplinei, o etapă încă de pionierat în literatura română. După cum tot Aristotel avertiza, *realizarea* virtuții rămâne în esența ei o aspirație. Drept rezultat, raportarea noastră la implicațiile unui program de cercetare găsește spațiul ideal de care avem nevoie pentru dezbateri și acceptarea critică a liniilor directe pe care le propune. Vom gândi soluțiile propuse în contrast cu propuneri alternative sau direct în lumina evoluțiilor contemporane.

Formarea unui program de cercetare

Pentru un gânditor este mai riscant să susțină un curent contrar celui tocmai care se prăbușește decât să rămână pe baricade, deoarece credibilitatea sa este serios chestionată în raport cu pozițiile sale anterioare. Atunci când sistemul funcționa, audiența unor idei neconvenționale era de nișă, puțini erau aceia gata să crediteze seturi explicative alternative. Cred că acesta este punctul de plecare în receptarea programului propus de Dăianu: acesta continuă neabătut o serie critică de argumente pentru modificarea din mers a economiei și nu apare ca o încadrare ad-hoc în critica dominantă de azi. Pledoaria sa, ca economist și o vreme om politic, pentru o economie de piață supravegheată în interesul întreprinzătorilor a putut fi auzită la fel de tare și acum zece ani, și acum douăzeci. În același timp, încadrarea setului său de idei ca *neconvenționale* necesită o discuție atât timp cât ne aflăm în fața unui viziuni structural - instituționale mulate de fapt pe analiza neoclasică. Trebuie să distingem în cele din urmă dacă într-adevăr raționamentul economiei standard este în așa măsură modificat pentru a permite învățăminte de o natură epistemică diferită.

În ciuda încetățenirii a ceea ce înseamnă economie dominantă sau convențională, acest domeniu disciplinar a suferit transformări esențiale de raționament. Două curente opuse au marcat alegerile metodologice specifice unui nou val de cercetare în ultimele două decenii. Este vorba, pe de o parte, despre acceptarea teoriei jocurilor, psihologiei evoluționiste, teoriei pieței imperfecte și asimetrice sau noului instituționalism cu rol de

formare epistemologică în economie. Toate aceste curente ne prezintă un alt tip de raționalitate și, prin urmare, un alt tip de decizie economică; alte stări de rezultat ale piețelor care pot sau nu să fie și eficiente / optime; și, mai ales, un context mult diferit al manifestărilor economice. Altfel spus, după ce punem cap la cap *noile* realizări din economie, ajungem la cu totul alte implicații față de corpul convențional de cunoștințe.

Pe de altă parte, curentul heterodox în economie este azi consolidat, deși nu la fel de larg acceptat. Punctul de plecare este aproape unanim plasat (simbolismul este foarte puternic) la momentul când studenții în economie ai Universității Sorbonna lansau în 2000 o scrisoare deschisă pentru respingerea analizei neoclasice și derivatelor sale din manuale. Deja din 1993 se forma Confederația Internațională a Asociațiilor pentru Pluralism în Economie (ICAPE), care împreună cu o avalanșă de inițiative instituționale (de ex. EAEPE, European Association for Evolutionary Political Economy, SASE, Society for the Advancement of Socio-Economics, AHE, Association for Heterodox Economics, și CSOG, Cambridge Social Ontology Group) formează pas cu pas o masă critică a reorientării radicale în epistemologia economiei.

Acest scurt periplu este important fiindcă ne pune în față problema lămuririi corpului de cunoștințe în raport de care interpretăm elementele critice. Dăianu lasă aproape neatins mișcările contemporane lui din primul curent, pe care le recunoaște însă drept „progrese ale teoriei economice avansate” (2009, p. 39), în timp ce al doilea tip de abordări sunt neglijate prin propria alegere. El rămâne astfel într-un fel un clasic, în sensul că plasează analiza în raport de câteva „reguli fundamentale” (2009, p. 31), familiare gândirii convenționale: prețurile sunt un semnal al alocării resurselor; spiritul de întreprinzător este propulsat într-un cadru instituțional adecvat; stabilitatea financiară depinde de constrângeri bugetare; deficitele bugetare mici sunt preferate pe termen lung; stabilitatea monetară are loc în baza unor emisiuni monetare controlate; orientarea spre exterior a economiei rămâne un element de bază al politicii economice.

Pe acest tipar, el assemblează o teorie orientată către înțelegerea deficitului de performanță între sisteme economice diferențiate prin preferința față de piață și plan. Într-o afirmație din 1987, afirmă că teoria economică este „în mod fundamental” preocupată de explicarea stărilor de echilibru și dezechilibru, care prin aplicare la cazul fostelor țări comuniste devine o dezbatere despre mecanismul de piață vs. mecanismul coordonării directe centrale (1999, pp. 40, 46). Poziționarea față de înțelegerea economiei prin opoziția *pieță/plan*, mai târziu *liberalism/etatism*, subiecte centrale ale dezbatelor

anilor '80, respectiv, '90, a fost de la început apropiată de perspectiva de mijloc a marelui teoretician al economiei de comandă, Kornai, care afirma: "Sunt cunoscute două concepții polare [piața și planificare]...Ambele concepții cred cu un optimism naiv în triumful necondițional al raționalității. A pune problema în termenii "piață sau plan" este eronat. E vorba aici de două subsisteme de reglare *complementare* ale sistemului economic complex." (1971, p. 312)

Acest mesaj îl vom regăsi în diferitele sale ramificații în aproape tot ce ne propune Dăianu cu privire la explicarea deficitului de performanță: economia trebuie înțeleasă ca un mecanism de ajustare a ofertei și cererii în jurul prețurilor, iar stările de dezechilibru sau disfuncționalitate sunt un rezultat al comportamentului atât al întreprinzătorului, cât și al statului determinat de structuri economice și instituții. Pe lângă Kornai, propriile referințe notează explicit contribuțiile cu privire la cadrul structură - politică economică - ambient urmând pe Koopmans și Montias (*On the description and comparison of economic systems*, 1971), măsurarea stării de dezechilibru față de distanța de alocare eficientă a resurselor pe piață (*market-clearing*) sub influența lui Portes („The theory and measurement of macroeconomic disequilibrium in centrally planned economies”, 1986), fricțiunea unui sistem în paralelă cu Amitai Etzioni („A socio-economic perspective on friction”, 1991) sau „contextualizarea fenomenului economic” (1999, p. 3) într-o preluare după sociologul Marc Granovetter.

Să intrăm pe rând în cele trei compartimente distincte ale acestui program de cercetare pentru a vedea cum sunt transpuse într-un sistem original prin aplicația sa la transformările structurale ale tranziției de la plan la piață.

Mixul de politică economică

Alegerea de politică economică este înainte de toate o problemă a înțelegerii factorilor instituționali (2009, p. 26), o premisă care forțează un alt tip de opțiune: uniformitate sau diversitate în politicile economice și instituțiile care le dau naștere? Ghidul nostru constă în cele mai bune practici sau în varietatea politicilor economice? Preferința se îndreaptă explicit către a doua alternativă. Controversa reală este de fapt *capitalism vs. capitalism*: esența vieții economice este „posibilitatea de a alege” între variante de capitalism (2009, p. 21; 1999, p. 17). Această alegere are loc în virtutea unui exercițiu aplicat de căutare a modelului potrivit de capitalism care include valorizarea instituțiilor și culturii, adică „o elaborare creativă a politicii economice, care...să

recunoască circumstanțe particulare.” (2009, p. 54) Acolo unde domină infraționalitatea, corupția, instituțiile fragile prioritatea gestiunii publice este clar orientată spre controlul acestor probleme, așa cum, pe de altă parte, în țările mai dezvoltate probabil că în prim plan trebuie să se afle problemele de etică în afaceri ale lumii corporatiste sau supravegherea piețelor financiare.

Trebuie să privim însă cu atenție această premisă metodologică în baza căreia varietatea practicilor economice recompensează performanțele cele mai bune. Efectul concurenței se pare că nu acționează mereu în sensul benefic, după cum Dăianu admite: „nu orice concurență este sănătoasă” (2009, p. 169). Așa arată de fapt descrierea pe fundal a numeroase cazuri din practica tranziției. Influența *dependenței de calea urmată* este frecvent adusă în ajutor drept concept explicativ în încercarea de a departaja succese ale reformei în funcție de istoria economică mai mult sau mai puțin apăsătoare. Situațiile abundă însă: de exemplu când presiunea concurenței forțează guvernele să raționalizeze sectoarele publice, cu importante probleme sociale (2009, p. 52), când adaptarea la condițiile comerțului liber se face la „costul asociat ajustării la presiunile competitivității” (2009, p. 103), iar discuția asupra tranziției din răsăritul Europei este un studiu de caz pe larg despre efectul pervers al beneficiilor competiției.

Din aceste motive, de la început ne întrebăm în ce măsură rămâne validă folosirea virtuții competiției în plan metodologic, de vreme ce în planul realității controversale nu sunt neglijabile. Cum arată, prin urmare, procesul de selecție și adaptare a instrumentelor de politică la mediile instituționale variate? Perioada 1993-1996 este dedicată cu predilecție studierii mixului optim de politică în condiții aplicate la transformările economiilor de comandă din Europa de Est.

Economia României oferă materialul de lucru cel mai abundent, explicabil și prin cunoașterea directă mai ales din poziția îndelungată a autorului la nivelul de vârf al managementului economic, la Banca Națională în calitate de economist-șef și la Ministerul de Finanțe în calitate de secretar de stat și ministru. Paralela cu experiența similară a lui Georgescu-Roegen din anii '30 este prea evidentă: la acesta, analiza marginală nu își are rostul în studiul unei economii agrare; la Dăianu, analiza neoclasică construiește, de asemenea, prea puține punți de explicare.

Observațiile ne oferă imaginea unei economii formată din sub-sisteme macroeconomice, peticită pe porțiuni alese din considerente de *urgență*. Astfel trebuie privite, de exemplu, privatizările Romtelecom și BRD la sfârșitul anului 1998 grăbite de

pericolul iminent al intrării în incapacitate de plată în condițiile rambursării unei datorii de 2.9 mld. în 1999 la o rezervă a BNR de 2.6 mld. USD (1999, pp. 324-8). În alte situații, Banca Centrală intervine pentru a subvenționa din resursele proprii sectoare ale economiei precum agricultura și energia. Două bănci, Dacia Felix și Credit Bank, în curând falimentare, sunt beneficiare a unor credite speciale de cca. 400 mil. USD în perioada 1995-1996 când, prin comparație, rezervele BNR erau de 700 mil. USD la sfârșitul lui 1996, iar creditele neperformante ale Băncii Agricole și Bancorex au fost convertite în titluri de stat în valoare de 1 mld. USD în 1997.

În acest climat fragil al folosirii banilor publici, se adaugă circumstanțe care fac impracticabil orice model de politică. Deciziile se iau în acest timp în condițiile în care există patru rate de schimb valutar, în care devalorizarea monedei naționale se decide numai pentru o parte din tranzacțiile de import, arieratele între întreprinderi ajung la 34% din PIB în 1996, iar subvențiile explicite și implicite în sectorul economic (doar) sunt estimate la 20% din PIB (1999, pp. 315, 330). Amploarea dificultăților este numai parțial redată de statistica creșterii: PIB-ul înregistrează rate de creștere pozitivă între 1.5% și 7.1%, contul curent se instalează pe un palier de 7% din PIB și se trece în cele din urmă la rate pozitive ale dobânzii pe un traseu al inflației de la 295.5% în 1993 către 60% în 1996 pentru a ajunge în anul următor la 151.4% (datele autorului, 1999, p. 343).

Așa cum propune Dăianu, reperul în raport de care putem să facem ordine și să ajungem în cele din urmă la formularea unor politici se referă la compromisul *sfânt* între eficiență economică și coeziune socială, și de aici la cerințele și exigențele legate de implicarea statului. Formula de discuție sugerată oglindește de fapt cele două coordonate cheie analitice, prima a economiei convenționale definită prin randamentul optim al folosirii factorilor, a doua a abordării structural-instituțională definită prin provocările contextului socio-economic.

Discuția *eficiență* vs. *echitate* este tratată pe alocuri într-un limbaj opac, ca în acele cazuri în care aflăm, „consumatorii sunt suverani” (1999, p. 316), dar în general ea ne îndreaptă către răspunsuri clare. Fragilitatea instituțiilor, vulnerabilitatea economiei sunt specifice proceselor de transformare încărcate de povara înapoierii și din acest motiv opțiunea reală este de a concepe un „mix de dezechilibre” (1999, p. 223) între cel intern, măsurat prin gradul de neutilizare a resurselor (de muncă) și cel extern, măsurat prin deficitul contului curent, optimizate în punctul în care costul și beneficiul marginal al „internalizării” unei unități din deficitul extern se egalizează. Aplicarea în practică a acestei

soluții (*internalizarea*) trebuie să răspundă unui deziderat social, transpus într-o „dimensiune de activism” (1999, p. 29) a politicilor publice pe două direcții complementare.

Prima direcție este orientată, clasic, către economia financiară. Instituțiile publice și comerciale funcționează mai degrabă în raport de „dinamica mediului decât de intențiile factorilor de macro-decizie” (1999, p. 175). Potențialul de instabilitate pe care îl creează piețele financiare provine din surse multiple, imposibil de gestionat de piața liberă cum ar fi: lipsa resurselor proprii care ar permite entităților financiare să facă față situațiilor de criză fără consumul banilor publici (2009, p. 108); inovarea financiară poate fi un pericol pentru stabilitatea sistemului, precum este și subordonarea operațiunilor economiei reale celor de tip speculativ al economiei financiare (2009, p. 144).

Problema constrângerilor bugetare (deficite bugetare mici pe termen lung pentru o economică mică și deschisă precum cea a României) este agravată prin dezechilibrele externe datorate sectorului privat (2009, p. 32). Gestiunea problemelor generate de sectorul financiar paralel este posibilă prin transparență, sisteme de supraveghere și cooperarea instituțională. Toate acestea sunt motive pentru care reglementarea piețelor aduce câștiguri de eficiență (2009, p. 52).

A doua componentă a mixului de politici adaugă politica industrială și comercială alături de cea fiscală, monetară și a cursului de schimb. Politica publică trebuie să poată răspundă față de investițiile străine în funcție de condițiile de modernizare ale țării, prin politica industrială ca măsură de impunere a disciplinei financiare și reducere a arieratelor, dar și la realizarea de parcuri industriale, stimularea exportului împreună cu politica cursului de schimb, dezvoltarea sectoarelor de mare interes național (1999, pp. 25-30).

Soluția instituțională

În ciuda particularizărilor, se poate observa ușor că problema unui mix adecvat nu este capabilă să rezolve de sine stătător mare parte din problematica socială, așa cum lasă neacoperite și zone importante de realizare a eficienței. Într-un studiu din 1990, Dăianu accentuează preferința personală pentru un „progres dirijat având drept scop eliminarea unui deficit de performanță structural” (1999, p. 86), deficit plasat mai degrabă în ansamblul instituțional decât în perimetrul politicii economice (p. 90) în cazul țărilor în tranziție. După cum mărturisește, „evoluția instituțională a unei societăți a devenit o obsesie” prin „marile întrebări” la care dă naștere, cum ar fi „de ce unii acumulează mai

mult decât alții” sau „de ce la rate egale de acumulare sau de investiții, productivitatea unor societăți este mai mare decât a altor societăți” (1999, p. 186). Urmare acestor interogații, aflăm două tipuri de răspunsuri.

Primul dintre acestea constă într-o incursiune de istorie economică punctată cu alegeri conceptuale ajutătoare cum ar fi „condiții structurale”, „dependența de trecut” sau „reputația”. O „restructurare în adâncime” cum enunța în 1999 este posibilă prin plasarea într-un context larg, definit structural prin patru forme de capital instituțional, social, civic, de conducere și viziune, de coeziune (1999, p. 18). Într-un fel sau altul, țesutul social, printre altele educația, infrastructura, pensiile, sănătatea, demografia (2009, p. 197), este explicat din această perspectivă, a lipsei sau adecvării acestui tip de capital. Cultura politică și locală, istoria prin „povara trecutului” ajută la definirea sensului, dar și geografia, așa cum a fost plasarea favorabilă mai aproape de vestul avansat a Ungariei, Poloniei și Cehoslovaciei. Reputația este valorizată în procesul economic și este preferată ca o variabilă în reprezentarea comportamentului optimizant într-un anumit orizont de timp: dacă standardul de reputație este scăzut, prețul nerespectării angajamentelor scade (2009, p. 66); dacă este înalt, costurile de tranzacționare scad (p. 68). Reputația este însă „relativizată” în funcție de „normele locale de acceptare comună” (p. 71).

Scleroza instituțională așa cum este prezentată în aceste descrieri este un subiect preferat, un lucru care îl apropie de analiza lui Soros sau Olson, deși analiza instituțiilor nu oferă astfel un aparat analitic suficient de dezvoltat potrivit programului de cercetare anunțat inițial. Drept rezultat, al doilea răspuns de tipul soluției instituționale este substanțial mai elaborat conceptual și constă în încercarea de cuantificare a deficitului de performanță. Kornai (1971) este desigur punctul de plecare al acestei literaturi într-o economie de penurie (problema absorbției în socialism și a presiunii în capitalism). El căuta „înlănțuirea legăturilor cauzale...*cauza cauzelor*” (p. 296) pentru a ajunge la concluzia că diferența dintre randamentul efectiv și cel potențial înseamnă dezechilibru durabil (p. 295). Kornai pleacă de la experiența Ungariei și găsește cauzele dezechilibrului în factori precum disproporțiile structurale în condițiile deficitului de ofertă și aspirațiile consumatorilor, „planurile încordate” ale întreprinderilor (adică supuse planificării prin lege) sau potențialul de investiție.

Variatele aranjamente instituționale în care se reflectă aceste deficite descriu la Dăianu o curbă a posibilităților instituționale (2009, p. 67) încapsulate sub forma unui concept statistic dezvoltat în 1994, *încordarea structurală*. Indicatorul redă sintetic

anvergura necesarului de ajustare între condițiile curente și cele de alocare eficientă exprimate simplu prin prețuri și cantități. Circumstanțele instituționale generează „încordarea structurală”, de o anumită intensitate, între o stare a economiei care oscilează între viabilitate (evitarea scăderii cronice) și vitalitate (înregistrarea prosperității) (1999, p. 145). Din punct de vedere static, deficitul structural de performanță este asimilat *potențialului productiv* (output gap) și definit ca „distanța până la un nivel al producției ce ar indica o utilizare deplină și eficientă a resurselor”; din punct de vedere dinamic, prin „prejudiciile aduse în timp calității (potențialului de performanță) și cantității ansamblului factorilor de producție, precum și prin lipsă de viabilitate a sistemului economic” (1999, p. 98).

Una dintre implicațiile așteptate este un nou contur al mixului de politică. Structura (drepturile de proprietate) și încordarea (dimensiunea de realocare a resurselor) „trebuie să fie obiective ale politicii economice” deoarece stau la baza indisciplinei financiare (1999, p. 335). În mod concret, politica industrială, se sugerează, poate ajuta la reducerea *încordării* prin eliminarea graduală a activităților neprofitabile însoțite de măsuri de protecție socială (1999, p. 295).

Valorile

Problema ținutei morale încununează programul de cercetare, deoarece, se spune „orice altceva devine impracticabil, mai devreme sau mai târziu”. *Comportamentul moral* se bazează pe valori cum ar fi încredere, onestitate, loialitate care au, după Arrow, valoare economică prin impactul lor asupra creșterii eficienței sistemului. Alegerea, definitorie pentru acest fel de economie, conduce și către varietatea capitalismului, iar atunci alegerea se bazează pe instituții și morală: ar exista astfel „un capitalism decent”, ce respectă demnitatea umană (2009, p. 241).

Înțelegerea problemelor de acest tip, de exemplu în ce fel depinde reputația de standardele locale de moralitate, ne permite să optimizăm funcția acumulării de reputație ca activ (1999, p. 152). Este posibil astfel să facilităm un raport mai bun între echitate și eficiență, între libertăți economice și valori morale, între problemele de tip social și cele de tip optim economic. Dăianu imaginează individul maximizant al unei funcții de utilitate care compensează între bunuri tangibile (materiale) și intangibile (morale) în funcția de constrângerea bugetară (1999, p. 156). Valorile morale pot să se substituie bunurilor

materiale, mai ales în perioade de recesiune și reconstrucția acestora face parte din transformarea sistemelor economice (1999, pp. 113, 136).

Formularea negativă a acestei ipoteze este aceea că ținuta imorală a comportamentului nu poate susține performanța pe termen lung (2009, p. 58) și, mai mult, provoacă nefericire, decepție, suferință socială (p. 77). Pot intra în această definiție și un „echilibru social precar” (2009, p. 61), dar și lăcomie sau înțelegeri viciate pe piață. Furnizarea bunurilor publice de către stat este privită astfel ca o ieșire ce poate compensa deficitul de moralitate (de ex. scandalurile corporatiste) (p. 77).

Lanțul causal merge vizibil de la un anume tipar de coeziune socială către instituții bune și către performanță. Dar dacă este mai degrabă posibil să întâlnim în țările mai puțin dezvoltate o „conduită echivocă” datorită unor instituții precare (2009, p. 65), cum se face că problemele sunt la fel de bine generate și în inima capitalismului? Prăbușirea unor fonduri ca LTCM este altceva decât refuzul plății datoriei de către Argentina? Contabilitatea dublă în cazul Enron în cel fel diferă de corupția fostelor state comuniste din Balcani? Dacă este potrivit să înțelegem sentimentele de rușine și vină ca temei al coeziunii sociale (2009, p. 58), nu la fel de potrivit ar fi să înțelegem aceste manifestări mai întâi ca diferite fețe ale personalității, ale psihicului uman? În acest caz, este validă încercarea noastră să punem astfel de influențe în seama performanței, ca surse de beneficii ce pot fi gestionate cumva prin intervenție publică?

Dacă problema cauzalității exclusiv în perimetrul analizei neoclasice poate fi cu greu respinsă altfel decât în temeiul lipsei de relevanță, în cadrul structural-instituțional ne conduce pe un drum fără soluții. Dacă legăm de eșecul guvernării pieții manifestări sociale precum „răspândirea epidemiilor, migrația ilegală masivă, sărăcia abjectă și dezastrele ecologice...ca să nu mai menționăm calamitatea terorismului internațional” (2009, p. 40), cred că suntem la fel de îndreptățiți să aducem la lumină randamentul miraculos al producției agricole îmbunătățite genetic, controlul mai bun al informațiilor prin comercializarea sateliților, folosirea aparatelor de zbor fără om la bord etc. Sunt produse al aceluiași timp și mă întreb cum putem separa cele două tipuri de consecințe în limitele disciplinare trasate. Din acest punct schițăm în final câteva deschideri în lumina reflecțiilor sugerate de acest program de cercetare.

În loc de încheiere: dezbateri privind mersul științei economice

Temele pe care le propune Dăianu sunt lipsite de echivoc și sunt susținute credibil, dincolo de justetea argumentării, prin reluarea lor unitară și progresiv avansată de-a lungul a peste douăzeci de ani. Este drept, au rămas pe drum lucruri de îndreptat. Cu referire la volumul de referință din 1996, Pittman (2002) observa inconsecvența unor soluții, repetări ale textului, chiar în chei de interpretare diferite, de exemplu cu privire la rolul băncilor universale, iar Pilat (1998) remarca o construcție a textului aparent „neunitară” și își exprima regretul că „această carte nu a generat...o reacție semnificativă a economiștilor profesioniști.” În lumina celor prezentate până acum, aș îndrepta atenția însă spre trei dintre argumentele sale *tari*, pe care într-un fel sau altul trebuie să le confruntăm pe drumul reconstrucției unui mod potrivit de gândire economică.

Primul argument în selecția mea este premisa că *societatea umană este o societate economică*, în care ființa socială are ca scop de a utiliza cât mai eficient resursele de care dispune, dar într-o anume „contextualizare socială” după Marc Granovetter (1999, p. 198).

Comportamentul optimizator „nu constituie temei de dispută teoretică” (1999, p. 206); problemele care apar țin de fricțiune, „imperfecțiunile de coordonare” din sistem cu impact asupra alocării resurselor, iar soluția este posibilă prin politici de ofertă a bunurilor publice. Liberalismul trebuie să înțeleagă natura socială a omului (1999, p. 209) în premisa că piețele (libere) oferă posibilitatea resurselor să fie rațional folosite și de regulă o fac bine acele economii care prezintă semne de succes economic. Aceste preocupări conduc, așa cum am arătat, către conceptul de *încordare* explicată prin grade diferite de fricțiune/dezechilibre în economie.

Dar care ne sunt reperele? Respingerea fundamentalismelor – stabilizatorii automați care neagă intervenția de politică publică, funcționarea eficientă a piețelor care ignoră comportamentul de grup – se face prin raportare la *viața reală* care ne arată că lucrurile stau într-adevăr diferit. Într-o altfel de interpretare, am spune că *economia* este parte a societății umane, adică nu Karl Polanyi și *marea transformare* ne face să înțelegem „problema economică”, ci Fernand Braudel și cele trei straturi ale timpului social (adică, viața cotidiană, piața și schimbul la distanță).

Supralicitarea „bunelor practici” este recunoscută, la fel perenitatea crizelor; împreună fac parte din țesătura economică, din „facerea de istorie” (1999, p. 15), dar înseamnă prea mult să punem o miză aproape imposibilă pe capacitatea noastră de a cunoaște când și dacă circumstanțele modifică interesele (2009, p. 23) și de a implementa măsurile necesare. Regulile și instituțiile pot fi recunoscute drept adecvate *după ce*

economia funcționează bine. Este notabilă în acest sens observația, “faptul că cele mai de succes economii ale lumii în timpul ultimelor patru decenii au progresat făcând lucruri care sunt cel mai adesea asociate cu eșecul este ceva care poate nu fi ușor neglijat” (Hausmann, Rodrik 2002).

Al doilea argument este acela că *performanța se construiește pe repere morale*. Moralitatea are de-a face cu orice în viața noastră, inclusiv în practica economică, dar este prea ușor să punem în relații de echivalență coeziunea socială cu un tipar moral, așa cum nu există nici un tipar economic. Coeziunea unei societăți se poate întemeia la fel de bine pe dictatură (Coreea de Sud trece de la statutul de țară în dezvoltare la țară dezvoltată în regim de dictatură militară și fără alegeri libere până în 1992), pe democrație (India înaintea încet, dar sigur spre prosperitate printr-o coabitare exemplară a grupărilor comuniste și liberale), după cum poate fi neglijabil influențată de vreuna (Spania pierde statutul de putere mondială, financiară, comercială și științifică, începând cu sec. 15 ca urmare a ravagiilor epidemiei de ciumă).

Fundamentul moral sau *anume* instituții și norme (reputația, încrederea) duc și nu duc în mod necesar către performanță. Mai este oare nevoie să citim viața unora ca Andrew Carnegie, John D. Rockefeller sau John Pierpont Morgan pentru a vedea că disprețul, aroganța, corupția, sfidarea legii au putut la fel de bine sta la baza științei, industriei și finanțelor americane într-o vreme de cumpănă a *decolării* economice? Societatea își asumă explicit sau nu o anumită responsabilitate și este foarte posibil ca preferința pe care o acordăm anumitor sisteme economice să fie înainte de toate doar o opțiune personală, fiindcă ele corespund mai mult cu propriile noastre repere morale.

În fine, al treilea argument este acela că *ne aflăm într-adevăr într-o lume interdependentă care alege între capitalism și capitalism*. Criza de lichidități în desfășurare, recunoscută fără îndoială ca cea mai severă după Marea Depresiune, pare să întărească opțiunea mai veche despre înlocuirea paradigmei *plan sau piață* cu cea a alegerii dintre o varietate de capitalism. Deși paralela dintre jucătorii asiatici și cei americani pe piața internațională este utilă când se propune jucători mai mici pe piețele financiare, care să nu provoace riscuri de prăbușire a sistemului, la întrebarea dacă efectele negative dintr-o zonă (de ex. SUA) pot fi compensate prin vigoarea unei alte zone (de ex. Asia), răspunsul este, ezitant totuși, nu: „sincronicitatea decelării economiilor [are loc] aproape peste tot în lume, deși cu diferențe notabile” (2009, p. 211).

Destinul aparent comun și indestructibil al societății capitaliste este problematic, deși nu în acel sens care ar sugera o revenire la un alt tip de economie, să zicem cu planificare centrală. Sensul la care mă refer are legătură chiar cu modul în care înțelegem economia ca știință. Situațiile de criză ale capitalismului reflectate prin întrebarea *capitalismul încotro?* de obicei le înțelegem ca pe o evoluție a lucrurilor care creează probleme și efecte distructive, așa cum creșterea economică este o evoluție care rezolvă probleme și are efecte pozitive. Aș pune acest lucru însă sub semnul îndoielii. O observație empirică la care ne putem raporta (Kose et al. 2008) este că nu există o convergență a ciclurilor de afaceri între țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare, deși în cadrul acestor grupuri sincronicitatea este vizibilă. La fel, se poate constata faptul că există viață în anumite activități economice mai greu măsurabile deocamdată, să ne gândim la fondurile suverane, administrate de stat și investite global, și că există regiuni geografice importante unde are loc creștere, de exemplu la creditorii Statelor Unite, China în special. Lecția ar putea fi că ne aflăm într-o situație în care în economia internațională sunt mai multe alternative de a rezolva problemele economice și mai multe surse de creștere autonomă care nu au neapărat de-a face cu natura capitalistă a economiei, ci cu manifestări economice cu încărcătură istorică, adică a căror semnificație o putem descifra în secvențele variate ale societății umane.

Se ridică desigur problema raportării la modelele teoretice și validării modului în care noi gândim un fenomen economic. Acest punct de vedere merge în tandem cu credința în posibilitatea și utilitatea predicției. Dăianu acordă credit acelor economiști importanți care au avertizat despre pericolele capitalismului. Alți economiști însă, la fel de importanți, nu au dat cuvenită atenție. Pentru el însuși, în ianuarie 2009, exercițiul predictiv pentru anul în curs (2009, pp. 204, 212) se arată infructuos într-un context economic care pare că multiplică condiționările și nu poate fi în cele din urmă mai mult decât o presupunere „rezonabilă”.

Această situație este posibilă pentru că modul în care noi facem economie are o mare încărcătură cantitativă, iar programul lui Dăianu, în ciuda inovării instituționale, este construit pe premise a căror sursă este un raționament algoritmic. Vechea teorie a lui Veblen (1904) despre ciclurile de afaceri ar putea avea o relevanță uriașă astăzi. El spunea că putem înțelege crizele numai dacă considerăm simultan factori care se pot cuantifica, principalii indicatori macroeconomici, și factori care nu se pot cuantifica și țin de cultura

mediului de afaceri. Modul în care aceștia se pot combina este însă o piatră de încercare metodologică.

Economia cu adăugirile propuse în varianta structural-instituțională rămâne o știință anistorică, adică fără posibilitatea de a reda învățămintele manifestărilor economice. Rămânem cu un argument ambiguu atât timp cât nu construim o știință care să conțină dimensiunea istorică și socială a manifestărilor în premise, în logica sa de constituire. Secvența istorică apare anecdotic sau, atunci când are pretenția de element al raționamentului, ceea ce se întâmplă de fapt atunci când privim *varietatea* formelor de capitalism, este mai degrabă inutilă: cât este de ajutor o disciplină aflată permanent în construcție?

În mai multe rânduri, Dăianu își exprimă speranța ca educația și economia să beneficieze într-o măsură mai mare de științele exacte, deoarece doar ele pot duce la salvarea societății contemporane. Dacă așa privim lucrurile, știința economică „este o disciplină *soft* (moale) în raport cu fizica” (1999, p. 354) prin existența *fricțiunilor*, zgomotului informațional care diluează puterea raționamentului cantitativ. Am încercat să afirm clar în acest material că, da, îmbrățișez *piața* ca produs al instituțiilor și *forța impersonală a structurii* ca produs al istoriei, dar rămân sceptic că punctul de plecare este analiza neoclasică. Nu sunt argumente care să ne facă să credem că economia ar trebui împinsă către un statut secundar în câmpul disciplinar, în afară bineînțeles de situația în care avem pretenția să ofere explicații asupra lumii sociale folosind instrumentarul ordinii naturale a lucrurilor, adică al variantei neoclase.

Referințe

- Dăianu, Daniel (2009) *Capitalismul încotro? Criza economică, mersul ideilor, instituții*, Iași, Polirom
- Dăianu, Daniel (1996) *Transformarea ca proces real*, ediția a doua, București, IRLI, 1999
- Dăianu, Daniel (1992) *Funcționarea economiei și echilibrul extern*, București, Ed. Academiei Române
- Hausman, Ricardo, Dani Rodrik (2002) “Development as self-discovery”, KSG Faculty Research Working Paper Series, RWP02-023, March
- Kornai, János (1971) *anti-equilibrium. Despre teoriile sistemelor economice și sarcinile cercetării*, trad. de Paraschiva Madaras, București, Ed. Științifică, 1974

Kose M. Ayhan, Christopher Otrok, Eswar S. Prasad (2008) "Global business cycles: convergence or decoupling?", WP/08/143, IMF Working Paper, June

Pilat, Vasile (1998) „Reflecții în legătură cu și despre 'Transformarea ca proces real'", *Oeconomica* 1, 189-198

Pittman, Russell (2002) „Transformarea economiei ca proces real. O perspectivă din interior", *Oeconomica* XI (1), 355-356

Veblen, Thorstein (1904) *The Theory of Business Enterprise* descărcat la <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/veblen/busent/index.html> (28 Jul. 2009)